

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

№ 35

27 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1890

Բաժանորդագիրն է տարեկան ՏԱՍՆ թուրքի, կէս տարուանը ՎԵՅ թուրքի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը (Վեկիամինովսկայա փողոց, քաղաքային վարչութեան տան հանդէպ): Օտարաքաղաքացիք գիմում են՝ Тифлис. Редакция иллюстрированной газеты „Ардаганк“.

Արտասահմանից՝ Rédaction du journal illustré „Ar dzagan g“.

Առանձին համարների գինը 30 կ.

Յաջորդարութիւնների բաւին 4 կ.

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ „ԱՐԶԱԳԱՆԿ“ ԸՆԲԵԹԱԹԵՐԹԸ

ԱՌԱՋԻԿԱՅ 1891 ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ (X ՏԱՐԻ) ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՆՈՅՆ ԳԻՐԳՈՎ ԵՒ ԾՐԱԳՐՈՎ ՄԻ ՆՈՐ ԿԱԶՄՈՒՈՂ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՁԵՌՔՈՎ

Տարեկան գինն է ՏԱՍՆ թուրքի, կէս տարուանը ՎԵՅ թուրքի

ՆՈՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅԵՐԸ «ԱՐԶԱԳԱՆԿ»-Ի ՀԱՄԱՐՆԵՐԸ ԿԸՍԱՆԱՆ ԱՅՍ ՏԱՐՈՒԱՅ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ ՍԿԶԵԻՅ

Հասցէն՝ Тифлис. Редакция Иллюстрированного Журнала „АРДЗАГАНК“

Արտասահմանից՝ Tiflis. (Caucase) Rédaction du journal illustré „ARDZAGANG“.

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՆԵՐ

ԱԶՆՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Հասարակական գործիչից պահանջուող բազմաթիւ առաքելութիւններից գլխաւորագոյնն է անշուշտ «պատմութիւն» և կամ, առաւել որոշ ասելով, «պատմութիւն»:

Ամեն մարդու չէ վիճակուած և ամենի գործն էլ չէ հասարակութեան ծառայել, այդ գործունէութեան համար կարևոր են արտաքուց կարգի ուժ, եռանդ և պատրաստութիւն: Կրթուած հասարակութիւնների մէջ գործիչների թիւը թէև ստուարագոյն է քան թէ անկիրթ հասարակութիւնների մէջ, բայց չնայելով դորան, այդ գործիչներից եղած պահանջները միշտ աւելի ծանր են: Այն հասարակութիւններն, որոնք դեռ նոր են սկսել իսկական ընկերական կեանքով ապրել, այսինքն՝ որոնք անհատական նեղ



Գեներալ Կարպիովի

(Գերմանական կայսրութեան կանցլեր:)

շրջանից դուրս են եկել և ընդհանուր ուժերով յառաջադիմել են ցանկանում, վերին աստիճան խտապահանջ պէտք է լինին հասարակական գործիչների վերաբերութեամբ, որովհետև հասարակութեան առաջին կադմակերպութեան շրջանում մուտք գործած թիւը վարքն ու բարքը չէտույ դարաւոր շրջանում անհրաժեշտ է լինում վերացնել:

Մի որ և է հասարակութեան բարեկեցութիւնը և բարոյական վարձը կախուած է նորա գործիչների բռնած սկզբունքներից և ունեցած սովորութիւններից: Ոչ մի օրինաւոր առաջադիմութիւն ճանապարհ չի կարող ստանալ, եթէ դարաւոր զեղծումները սովորութիւն են դարձել մի հասարակութեան գործիչների շրջանում: Այս օր ոչ ոք չէ հաւատում, թէ տաճիկ պաշտօնեան օրէնք կարող է զործադրել, որովհետև ամենքն էլ հաւատացած են, որ կա-

շառքը ամեն բարի օրէնք կարող է քանդել: Այսպիսի օրինակների թուելն շատ կը հեռացնէր մեզ խնդրից և, ով դիտէ, գեռ մեր խնդրին չը հասած առիթ տալինք շատերին զրգուռելու:

Եթէ մի հասարակութեան յառաջագիմութիւնը անսպաւան խանգարուել կարող է յօդուտ հասարակութեան գործող դասակարգի թերութիւններով, հասկանալի է, որ հասարակութեան պարտքն է հսկել հէնց սկզբից, որ իւր գործիչ դասակարգի մէջ մուտ չը գործեն հիմնական և կորստաբեր սկզբունքներ:

Այս անգամին չենք կամենում մենք հայ հասարակութեան գործիչ գասակարգերի ոչ ժը, եռանդն ու պատրաստութիւնը քննել, որովհետև շատ անգամ առիթ ենք ունեցել այդ մասին խօսելու և վերջապէս գաղտնիք անգամ չէ, որ այսօր մեր գործիչ գասակարգերի մէջ գործին համապատասխան ոչ ժ և եռանդ ու պատրաստութիւն ունեցող շատ քիչ մարդիկ կան: Անշուշտ գաղտնիք չէ այլ ևս, որ մեր մամիկ առաջնորդներ են դարձել այժմ խանութի աշակերտները, զրաշարներն, զրազիրները, բախտախնդիրներն ու թերուսները:

Մի տասն տարի առաջ մեզանից այդ չէինք կարող ասել, մինչդեռ այսօր այն, ինչ որ տասն տարի առաջ անհրեակալելի էր, այժմ փաստ է:

Գաղտնիք չէ նոյնպէս, որ մեր յօդուտ հասարակութեան հիմնուած ընկերութիւնները այժմ մեռածի հաւասար են ի շնորհս անպատրաստ, պոռոտախօս և անզորմունեալ գործիչների, որոնք ուրիշների թերութիւնները ցոյց տալումն են միայն քաջ, նման այն զրպան կտրողներին, որոնք իրանց յանցանքը ծածկելու համար անցաւորներին են բռնել տալիս: Այս օրինակ փաստեր շատ կան մեր ամեն գործիչների գասակարգերում, գործի համար անպատրաստ, ապիկար և անխիղճ առաջնորդող մարդկանց անուանական ցանկը կը թուէ ամեն հայ մարդ, հարկաւ, եթէ նա հասարակական գործերով հետաքրքրուող է, որովհետև չը հետաքրքրուողներ էլ շատ կան:

Հասարակական գործիչների տկարութիւնը, եռանդի պակասութիւնն և անպատրաստութիւնը մինչև անխղճութեան են հասնում մեր մէջ: Նոր երևութիւններն ինչի մեր թուածները, եթէ լիշատակենք այստեղ այնպիսի տղէտ խմբազիրներ, որոնք այն լեզուն չը դիտեն, որով գրում են և կամ այնքան անխիղճ են, որ լեզուն բռնաբարում են իրանց տղի-տութիւնը ծածկելու համար, նոյնպէս նոր չի լինիլ, եթէ լիշատակենք այնպիսի ընկերութեան և հաստատութիւնների ղեկավարներ, որոնց ամբողջ կեանքի ընթացքը հակասում է ստանձնած պաշտօններին: Նոր չեն նոյնպէս այն ցաւալի երեւոյթներն, որ մեր թարմ և երիտասարդ գործիչ կոչուածներն են ընծայում, ծառայելով այնպիսի հիմնարկներին, որոնց փողով այս գործունէութեան համար են ոգևորվում, իսկ վաղը անարգելով այդ գործունէութիւնը մի ուրիշ աւելի շահաւէտ պաշտօնի են դիմում:

Միթէ կարեւոր է լիշել անպատրաստ գործիչների արածները, միթէ նորութիւն կը լինէր, եթէ լիշէինք, թէ համբալ և անուում տղան յաւակնութիւն ունի հասարակութեան գաստիարակ լինելու, միթէ նոր կը լինէր, եթէ լիշէինք այն արկածախնդիրների գասակարգը, որոնք օրինակ են անխղճութեան և այնպիսի սուրբ գործերի զուլի են անցնում, որոնց ամենամեծ քանդողներն իրանք են: Մեր հասարակութիւնն արդէն սովորել է լսել ու տեսնել, թէ ինչպէս կօշկակարն է իւր քարոզիչը, զրաշարն է իւր զիտնականը, տղէտն է իւր խորհրդականը, նա վարժ է արդէն բժշկին դասատու տեսնել, գասատուին բժիշկ, փաստաբանին ուսուցիչ, ուսուցչին փաստաբան...

Այս բոլոր երևոյթները տխուր լիշատակներ են միայն, որ մենք վերանորոգեցինք, սակայն դարձեալ միլիթարական կը լինէր մեր ապագայն, եթէ գործիչներն իրանց տղիտութեամբ, անպատրաստ

տութեամբ հանդերձ գոնէ մի քիչ աղնուութիւն ունենալին:

Բայց նոյն իսկ անպատրաստ և տխուր գործիչ լինելն հակառակ է ուղղամտութեան, որ կարող էր միայն հասարակութեան ծառայելու չափազանց եռանդուն ցանկութիւնով արդարանալ: Եթէ լիբաւի մեր անպատրաստ գործիչները ունենալին գործին ծառայելու ցանկութիւն և ոչ եթէ նիւթապէս շահուելու, նորանք կարող էին արդարանալ, սակայն ինչ ենք տեսնում, նորանք ոչ միայն գործի մասին չեն մտածում, այլ նաև ճգնում են վնասել նորան, որ իրանց ապրուստի նիւթական միջոցը չը նուազի:

Եթէ մէկը բռն ցանկութիւն ունի ծառայելու որ և է գործի, եթէ նա ցանկանում է այդ գործի բարդաւաճումն, նա պէտք է անսպաւան տեղի տալ առաւել զօրաւոր և պատրաստի ուժերին: Սոցա փոխարէն մենք տեսնում ենք, որ ամեն մի նստաբանից նոր վերկացած գործի զուլի է ուզում անցնել, ամենայն մի արկածախնդիր, որ իւր ընտրած ճիւղի մէջ չէ կարող յառաջագիմել, շտապում է հասարակական գործիչ ձևանալ և այնպիսի գործերի զուլի անցնել, որոնց մասին գաղտնիք անգամ չունի:

Գեռ այսքանս բաւական չէ. նա լիւթիւ է նայում իւր ստանձնած գործին օգտաւէտ մարդկանց, աշխատում է սեւացնել նորանց:

Մեր հասարակութեան մէջ տարրական մարդկային յատկութիւններն անգամ առաքելութիւններ են համարուում: Օրինակ՝ եթէ մէկը չէ գողանում կամ մարդ չէ սպանում, նա արդէն առաքելի է հռչակուած և հասարակութիւնը մոլորեցնող առաջնորդները չեն անդրադառնում, թէ առաքելի լինելու համար բաւական չէ միայն չը զողանալը, չը սպանելն, սուտ խօսելն և այլն, այլ պէտք է դրական առաւելութիւններ ունենալ: Ահա այս է պատճառը, որ մեր հասարակութեան մէջ հռչակուած մարդկանց անուններ կը լսէք, որոնք չեն գողանում, որոնք չեն զրպարտում, չեն անուանարկում, զուր չեն փորում և այլն:

Իսկ ինչ է սոցա հետեւանքը. կորստա-

բեր աչքակապութիւն և արկածախնդիր-
ների բազմութիւն:

Լսում էք կամ տեսնում էք յանկարծ մի
նոր, անծանօթ անձն երևան եկաւ, մի
քանի բարեկամներ տարածեցին նորա հըռ-
չակը և ահա այդ մարդու անունն ու
բաղդը ապահովուած է: Այդ բացասական
արժանաւորութիւնների տէր անձը յառաջ
է անցնում, գործերի գլուխ է անցնում և
որովհետև նա ոչ մի գրական առաւելու-
թիւն չունի, ուստի շուտով երևում է նորա
դադարութիւնը, որը ծածկելու համար
նա մի միջոց ունի, այն է՝ ուրիշների թե-
րութիւնների լեռնից ընկնել և ուրիշներին
անուանարկել, որ ինքը պարզ երես երևի:

Ահա թէ ուր հարկաւոր է ուղղամտութիւն
և ազնուութիւն, որ ստիպէ բարոյական
մարդուն հեռանալ այն գործից, որը վա-
րելու ոյժ չունի և ոչ եթէ ձրի վաստա-
կած անունով անշարժ մնալ և ուրիշների
համար հոր փորել:

Անհաւատալի է, սակայն իրական փաստ է,
որ մեր գործիչների մէջ ազնիւ և ուղղամիտ
մարդու անուն ունեցողներ կան, որ ամեն
քաջում անաղիւ վարմունքներ են գոր-
ծում իրանց անմտութիւնից թէ չարա-
միտների զրգումից, բայց դարձեալ ունեն
անուն:

Առօրեայ երևույթներ են նրաթական շա-
հու համար տուած խօսքը կոտորելը, ընկե-
րոջ պատառը իւելը և շողոքորթելը, իւր
բարեկամներին, սանահալքերին և կնքա-
մայրերին հովանաւորելը ի վնաս գործի:

Զատ հասկանալի է, որ այս ձևով ծախ-
սած ազնուութեան դրամագլուխը մի օր կը
հատնի, և թող զգուշանան նորանք, որոնք
այդ դրամագլուխն արդէն վատնել են և
հնի հաշուով են ապրում, կը գալ մի օր
և սնանկութեան օրը...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԱՔԱՐԱՅ քաղաքից մեզ գրում են.
«Անալքալաքի գաւառի ազգաբնակիւթիւնը
խորին տղիտութեան մէջ է, զրադիտու-
թիւնը շատ սահմանաչափ է տարածված:

Քացի զրադիտութեան սակաւութիւնից, այս
գաւառում կայ մի սարսափելի սովորու-
թիւն՝ 10—12 երեխաներին պատկում են:
Օրինակ՝ քաղաքից մօտիկ Գիլիֆ գիւղում
ես պատահեցի մի քանի երեխաների 13
տարեկան, որոնք երեք տարի առաջ
պատկւած են, իսկ նոցա կանաչքը 4—5
տարով մեծ են մարդկանցից: Աղքատու-
թիւնն այս գաւառում կատարեալ է և
զիւղացին հազիւ հազ տալում է. ինդճ
զիւղացիներին անխնայ հարստահարում
են և՛ կալուածատէր աղաները»:

Անցեալ շաբաթ օրը, նոյեմբերի 17-ին,
Թիֆլիզի ժողովարանի դահլիճում կայացաւ
երդէուհի օր. Գենջեանի երկրորդ կօն-
ցերտը: Գահլիճը լիքն էր: Կօնցերտը կա-
տարեալապէս յաջող անցաւ: Օր. Գենջեա-
նը ունի շատ զիւրեկան և բաւական զօ-
րեղ ձայն և երգում է հմտութեամբ:
Նորա բոլոր երգած երգերը տպաւորութիւն
գործեցին հառարակութեան վրայ, որ
վարձատրեց երդէուհուն երկարատեւ ծա-
փահարութիւններով և կրկնել տուեց հա-
մարեա բոլոր երգերը: Կօնցերտին մասնակ-
ցող տիկին Բօմանովա և պ. Նահապե-
տեան, առաջինը դաշնամուր և երկրորդը
ջութակ նուագելով, նոյնպէս լաւ տպաւո-
րութիւն գործեցին հասարակութեան վրայ
և արժանացան ծափահարութիւնների:

Անցեալ ուրբաթ, ամսոյս 23-ին, Թիֆ-
լիզի թատրոնում կայացաւ թատերասեր-
ների ներկայացումը յօղուտ Հայուհեաց
բարեգործական ընկերութեան օգտին: Ներ-
կայացուած պիեսներից «Առ ժամանակ»
անունով երկու գործողութեամբ Փարսը մի
անբովանդակ բան էր, միւս «Խառնաշփոթ»
հանգամանքներ» կոմեդիան էլի համեմատա-
բար վատ չէր, իբր մի ծիծաղաշարժ պիես:
Ներկայացումը բաւական լաւ անցաւ: Տի-
կին Քալանթարեան երկրորդ պիեսում շատ
կենդանի խաղաց և արժանացաւ անընդ-
հատ ծափահարութիւնների: Միւս խաղա-
ցողներից աչքի էին ընկնում տ. տ. Աֆ-

թանդիլեան, Մելիքեան և պ. Ալահադեր-
դեան, որոնցից իւրաքանչիւրը իւր դերը
կատարեց յաջողութեամբ: Փատրոնը կի-
սից տւելի լիքն էր, օթեակները բռնուած
էին: Մեր տիկիներին և օրիորդների կող-
մից մի առանձին զոհարարութիւն պէտք
է համարել, որ նոքա յանձն են առնում
բեմ դուրս դալ «Առ ժամանակ» պիեսի
պէս անհամ պիեսների մէջ: Միայն բա-
րեգործական նպատակին անձնուէր լինելը
և մեր ինքնուրոյն ու թարգմանական բե-
պերտուարի վերին աստիճանի աղքատու-
թիւնը կարող են նոցա ստիպել այդ տե-
սակ զոհարարութիւն անելու:

Անցեալ կիրակէ, նոյեմբերի 18-ին,
Թիֆլիզի ժողովարանում չը կայացաւ քա-
ղաքային երրորդ կարգի իրաւասունների
ընտրութիւնը մի քանի թիւրիմացու-
թիւնների պատճառով: Բանն այն է, որ
քաղաքագլուխը կամենում էր քուէատուները
շարել թեկնածուների ստացած ձայների
համեմատ, այսինքն ու շատ ձայն էր ստա-
ցել թերթիկներով նորա տուփը առաջ
պէտք է գնուէր: Ժողովականների մի
մասը առաջարկեց տուփերը շարել կամ
թեկնածուների աղգանունների սպորտե-
նական կարգով կամ փճակահանութեամբ:
Այս առթիւ տեղի ունեցան փճարանու-
թիւններ և աղմուկ: Ի վերջոյ, քաղաքա-
գլուխը թողեց ժողովը և հեռացաւ:
Երկար ժամանակ ժողովականները փճա-
բանելուց և աղմկելուց լեռնոյ ցրվեցին:

Արապի, նոյեմբերի 25-ին, կայացաւ
3-դ կարգի իրաւասունների ընտրութեանց
սկիզբը:

Արջապէս, ինչպէս մեզ հաղորդում են,
Հրատարակչական ընկերութիւնը առաջի-
կայ դեկտեմբերի 9-ին կ'ունենայ ընդհա-
նուր ժողով: Բայց, տարաբախտաբար, յայտ-
նի չէ, թէ ժողովը որտեղ պիտի լինի:
Այսքանը յայտնի է, որ ժողովը, ի միջի
այլոց, կը զբաղուի և վարչութեան մի
քանի անդամների ընդլուծեամբ: Յա-
ջողութիւն ենք մաղթում:

Ջուշիկից մեզ գրում են. «Ահա մի տա-
րուց աւելի է, որ տեղույս մենաստանի
մայրապետ Վարվառէ Բաճաթրեանցը
վախճանվել է: Այդ օրից սկսած մնացեալ
երեք կույրերի մէջ անգողար խոսիւթիւն-
ներ էին տիրում մայրապետութեան պաշ-
տօնի նկատմամբ: Այս խռովութիւններին
վերջ տալու համար թեմիս առաջնորդը
խնդրամատուց եղաւ Վեհափառ Վաթոգի-
կոսին, և Նորին Վեհափառութիւնը մայ-
րապետ նշանակեց Մազազաթ անունով
կույրին, որ հասակով 70 տարեկան և ա-
մենից մեծ կույսն է: Յուսով ենք, որ այ-
սուհեուն խռովութիւններ տեղի չեն ու-
նենալ»:

* *

Ինչպէս անցեալ անգամ հաղորդել էինք,
Թիֆլիզի քաղաքագլուխը անցեալ երկու-
շարթի առաջարկեց դումայի նիստին՝ բժշկ.
Միքայել Աթթանդիլեանին ուղարկել Բեր-
լին Կօխի մեթօդը ուսումնասիրելու: Նիս-
տը միաձայն ընդունեց այս առաջարկու-
թիւնը և վճռեց բժշկ. Աթթանդիլեանին
տալ 1,000 ռուբլի ճանապարհածախք:

* *

Նորերումս ուսնաց ներքին գործերի նա-
խարարը մի հրովարտակ է հրատարակել,
որով արգելվում է այսուհետև թատրո-
նական ներկայացումների, նոյն իսկ բարե-
գործական նպատակով, տոմսակներ ու-
ղարկել զանազան պատուաւոր անձանց,
ինչպէս մինչև այժմ լինում էր սովորա-
բար: Այս հրովարտակը, ինչպէս գրում է
«Նով. Արագը». լրագիրը, հաղորդված է
այս օրերս և մեր տեղական բարեգոր-
ծական ընկերութիւններին:

* *

Ռուսաց պաշտօնական «Արադ. Վեստն.» լրա-
գիրը հաղորդում է. «Ի նկատի ունենալով, որ
քօլերան մօտեցել է Երուսաղէմին, ներքին
գործերի նախարարի կարգադրութեամբ արգել-
ված է արտասահմանեան գլխագիրներ տալ
այն ուխտաւորներին, որ ուղևորվում են Երու-
սաղէմ ուխտի»:

* *

Լրագիրները հաղորդում են, թէ իբր չափնի
հարուստ բարօն Գիրշը մտադիր է Ռուսիայից
Արգենտինա գաղթեցնել 500 հազար ուսնաց
հրեաներ, որ այնտեղ պարապեն երկրագործու-
թեամբ, որի համար բարօնը նշանակել է 80
միլիոն ֆրանք և այժմ բանակցութիւն է
սկսել Արգենտինեան հանրապետութեան հետ:

* *

ՆՍՈՒԿ ԳՕՐԻՅ

20 Նոյեմբերի

Կիւրակէ օրը Նոյեմբերի 18 ին կատարւեց
Գօրույ հացի երկսեռ դպրոցների տարեգործը:
Ս. պատարագից յետոյ Արթանապատիւ Ստե-
փաննոս աւագ քահանայ Տէր Ստեփանեանցը
վրաց լեզուով քարոզ խօսեց դրուստելով դպ-
րոց կառուցանող Ալիսանեան եղբայրնե-
րի բարեգործութիւնը՝ հրաւիրեց հանդիսա-
կաններին երախտագէտ լինել, բնաբան առ-
նելով Պօղոս առաքելի հետեւեալ խօսքե-
րը. «Անդադար աղօթս արարէք, չամենայնի
գոհացարուք. զի այս են կամք Աստուծոյ Քրիս-
տոսիւ Յիսուսի ՚ի ձեզ»: Խօսքը ուղղելով դպ-
րոցի ուսուցիչներին հացի լեզուով՝ յորդորեց
բարեխղճութեամբ վերաբերուել իրանց յանձ-
նուած ս. գործին:

Քարոզից յետոյ Ալիսանեանների ծնո-
ղաց յիշատակին հոգեհանգիստ կատարուեց,
որից յետոյ աշակերտները և աշակերտուհիները
իրանց դաստիարակների և ժողովրդի հետ դի-
մեցին դպրոցի դպիչին, ուր հոգաբարձական
նախագահ հայրը կարդաց հոգաբարձական քա-
ռամեայ հաշիւը (1886 թ. Սեպտեմբերի 6-ից—
1890 թ. Նոյեմբ. 1-ը): Ապա աւագ ուսուցիչ
դպիր Եղիա Զոհրաբեան կարդաց 1889—1890
ուսումնական տարուայ հաշիւը: Սորանից յե-
տոյ աւարտող աշակերտաց և աշակերտուհեաց
բաժանուեցաւ վկայականներ և մի մի աւետա-
րան: Վկայականներ բաժանելու ժամանակ ևս
նախագահը դարձաւ աւարտողներին զգացում
կերպով հետեւեալ խօսքերով. «Սիրելի որդի-
ներ, անչափ ուրախ եմ, որ այսօր մեր մայրե-
նի քաղցր լեզուով կարող եմ մի քանի խրա-
տական խօսք ասել ձեզ: Դուք այս սուրբ
վայրում գանազան կարեւոր ծանօթութիւնների
հետ՝ ձեռք բերեցիք ձեր թանգադին մայրենի
լեզուն. աշխատեցէք այդ լեզուն ուսումնա-
սիրել... Դուք չը պէտք է մոռանաք և մեր
դպրոցների Վեհ. Պետին ամենայն հացի հաց-
րապետին և ձեր աղօթքների մէջ պէտք է
նորա համար երկար կեանք խնդրէք. այլ և
ձեր սրտում անմոռաց պիտի պահէք ձեր բա-
րերարների և դաստիարակների յիշատակը: Վկա-
յականների հետ ձեզ տալիս ենք և աւետա-
րան. անբաժան եղէք նորանից, և ոչ միայն
նորան միշտ ընթերցող, այլ և նորա ս. պա-
տուհիները կատարող եղէք»:

Տէր հօր քարոզից յետոյ Գ. բաժանման ա-
շակերտներից մէկը պ. պ. Ալիսանեաններին
հրաւիրեց ընդունել իբրև իրանց երախտագի-
տութեան նշան՝ իրանց ձեռքի պատուը— եր-
կու թաւշեայ մութաբաններ և մէկ բարձ,

որոնց նուրբ հիւսուածքը գրաւում էր հանգի-
տականների ուշադրութիւնը:

Թէ պատարագին և թէ հանգիսի ժամանակ
երգում էր դպրոցի երգչաց երկսեռ խումբը:

Հանդիսից յետոյ աշակերտաց և աշակերտու-
հեաց քաղցրեղէն բաժանուեցաւ: Ապա հան-
գիսականները հրաւիրուեցան տեսնելու աշա-
կերտուհեաց ձեռագործները, որոնց վրայ նշա-
նակուած էր չափաւոր գին: Հանդիսականներից
շատերը պարտականութիւն համարեցին իբրև
յիշատակ գնել աշակերտուհեաց ձեռագործներից:

* *

* *

ԴԱՐՉԵԱԼ ՊՐՕՖ. ԿՈՍԻ ԳԻՒՏԻ ՄԱՍԻՆ.

Երկրից հաղորդում են մայրաքաղաքի
ուսու թերթերին նորանոր տեղեկութիւններ
հուսակաւոր գիտնականի և նորա արած գիւտի
մասին: Եթէ Կօխը, գրում է մի թղթակից,
հարկաւոր է համարում թոքախտ-բարակացաւը
բուժելու իւր հնարած միջոցի բաղադրութիւնը
գաղտնի պահել, այդ ոչ թէ այն պատճառով
է, որ նա կամենում է իբր թէ արտօնութիւ-
նը իրան համար պահել և աջակիսով վաստակել
մեծ գումարներ ոչ, այլ պէս չէ Կօխի հան-
ճարը, այլ նա ղեկավարվում է ուրիշ, աւելի նշա-
նաւոր, պատճառներով: Բերլինի բժշկական ըն-
կերութեան Նոյեմբերի 7 / 19-ի նիստում պրօ-
ֆէսսոր Վիրխովը յայտնել է, թէ մինչև ան-
գամ այն, ինչ որ Կօխը ազգաբարեց աշխար-
հին, ազգաբարեց մի կողմից՝ բարձր շրջանե-
րի, այն է՝ ժողովրդական լուսաւորութեան
նախարարութեան ճնշումից դրդված, միւս
կողմից՝ մի քանի արտաքին հանդամանքների
ազդեցութեան ներքոյ:

Արդարև Կօխի համար այդ գիւտը մի ամ-
բողջութեան մի մասն է, իսկ այդ ամբողջու-
թիւնը դեռ աւարտված չէ: Բանն այն է, որ
Կօխը ձգտել է և այժմ իսկ ձգտում է մի մե-
թոդ և միջոցներ գտնել առ հասարակ բոլոր
վարակիչ ախտերը բուժելու համար, իսկ տու-
բերկուլեօզը (բարակացաւ) այդ տեսակ հիւան-
դութիւններից միմիայն մէկն է: Կօխը ի նկա-
տի ունէ իւր փորձերի հետեւանքների մասին
գեկուցումը տպել միայն դրական հետեւանքնե-
րի հասնելուց յետոյ ոչ միայն տուբերկուլեօ-
զի այլ և դիֆտերիա (բկացաւ), կարմրուկը,
քաղցկեղը և այլն բժշկելու համար: Այն ժա-
մանակ նորա հետազօտութիւնները կը կազ-
մէին մի ամբողջ նոր սիստեմ, Մինչև այդ ժա-
մանակ Կօխը գաղտնի է պահելու իւր ղեղերի
բաղադրութիւնը, որ մի ամբողջ նշանաւոր
սիստեմի ճիւղն է:

Բաց առաջին քայլն արդէն արված է, հա-

սարակութիւնը չուզել է, իսկ բարակացար — մի սարսափելի հիւանդութիւն է, որ կլանում է բազմաթիւ առողջ և ծաղիկ ուժեր իրանց ամենալաւ հասակում, անսահման վշտացնելով նոցա մօտաւոր բարեկամներին: Այդ յուզումը հաղիւ թէ շուտով պաղարի: Բերլինը ներկայումս դարձել է կենտրոնական ժողովատեղի աշխարհիս բոլոր բժիշկներին, որոնք ուզում են աչքով տեսնել Կօխի մեծ օգի հետեւանքները — այն մեծ օգի, որի հաւատարմ չը կաջ բժշկակա. նութեան մէջ: Բարակացար. թոքախտաւորները նոյնպէս շտապում են դէպի Բերլին, յուսալով այստեղ գտնել օգնութիւն և առողջութիւն: Ո՞վ չը գիտէ, թէ թոքախտ ունեցողների սպրելու ծարաւ որքան զօրեղ է: Եւ ինչ, այդ խեղճ ուղորմելիները պէտք է հիասթափվեն: Սակայն տէրութիւններն չեն կարող սպասել, մինչև որ Կօխի սիստեմը պատրաստ կը լինի: Թոքախտը կլանում է ամեն օր հագարաւոր մարդկանց կեանքը, տէրութիւնները պարտաւոր են միջոցներ գտնել — և որքան կարելի է շուտ — այդ հիւանդների գրութիւնը բարւոքելու համար: Տէրութիւնները պէտք է, որքան կարելի է, վաղ փող և տեղ տան, որպէս զի չբաւորներն էլ կարողանան օգնութիւն ստանալ: Եւ եթէ տէրութիւնները

ըր այս գործում կ'աշխատեն ձեռք ձեռքի տուած, մոռանալով թիօնաւ և նեղ ազգասիրութիւնը, այն ժամանակ կը փրկուի մարդկութեան մի մեծ մասը, այն ժամանակ ամենքը կը զգան իրանց քրիստոնեայ եղբայրներ, այս բառի կատարեալ նշանակութեամբ:

Պէտք է ի նկատի ունենալ, որ՝ 1) Կօխի հնարած դեղը ներկայումս շատ դժուար է մասնաւոր անձանց համար ձեռք բերել: 2) Կօխը չէ հաղորդում, և չէ հաղորդելու ուրիշներին այդ դեղի բաղադրութիւնը և 3) Մասնաւոր բժիշկները պէտք է չը շտապեն Բերլին գալու, վասն զի այդ միայն նորանց մեծ ծախքի կենթարկի, նոյնպէս և ժամանակ կը վատնեն, իսկ օգուտ չեն ունենալ:

Ոչ մի մասնաւոր բժիշկ չէ ստանալու Կօխի դեղը, որովհետեւ այդ դեղը գործածելու

քանակութիւնը դու չէ որոշուած և շատ դժուար է նորա գործածելը: Անփորձ բժիշկները կարող են միայն վնասել հասարակութեան հաւատին դէպի Կօխի մեծ գործը: Ուստի ցանկալի է, որ հասարակութիւնը հանգաւորվի և համբերութեամբ սպասի մի քանի շաբաթ: Կօխի դեղը, բաւականաչափ քանակութեամբ պատրաստվելուց յետոյ, կը բաժանուի հետեւեալ կերպով. առաջ կըրտանան գերմանական հիւանդանոցները, բուժարանները, պրօֆեսսորները, յետոյ միայն օտար կառավարչական հիմնարկութիւնները: Այդ դեղը գործածելու ժամանակ անհրաժեշտ է բժշկուողին շատ լաւ նայել, մի բան, որ մասնաւոր բժիշկ ուժերից վեր է, օրինակ Բերլին մանի բուժարանում իւրաքանչիւր հի-

միջոցը, այսինքն ոչ ոքի չաչտնի չի լինիլ, և Կօխը, բացի պաշտանագրութիւն կապելիս 500,000 մարկ ստանալուց, տարեկան կը ստանայ նաև 100,000 մարկ իբրեւ այդ բուժարանի կառավարիչ: Հիանալի միտք — մարդկային կեանքը կապալով են ուղղւում վերցնել: Բաց պատիւ դօքտօր Կօխին. նա արհամարհանքով մերժել է այս ստոր առաջարկութիւնը:

— Ամենայն օր Կօխը ստանում է բազմաթիւ հեռագիրներ և նամակներ: Աշխարհի ամեն կողմերից եկած թղթակցութիւնների թիւը այնքան մեծ է ներկայումս, որ նոցանով զբաղված են Կօխի կիներ և նորա մօտաւոր ծանօթները, որ սաստիկ չոզնում են՝ այդ գործից ինչպէս ասել է գիտնականի ամուսինը: Ինքը Կօխը, լինելով շատ հասարակ և համեստ մարդ, աշխատում է իրան հետու պահել բոլոր ցոյցերից և հասարակական ուշադրութիւնից:

Դեղափաճառների շրջանում Կօխի գիւտը սկսել է մեծ ազմուկ չարուցանել: Նոքա իրանց լրագրում գանդաւում են, թէ «Կօխի գիւտի շնորհով հիւանդ մարդկութեան համար մի նոր շրջան է սկսվում և բժշկական բոցսերը «Kraut» կը կորցնեն իրանց նշանակութիւնը»:

Դեղափաճառները սկսում են վախենալ նշանաւոր կորուստների ունենալուց և

կամենում են բողոքել, որ նոր գիւտը ոչ միայն բժիշկներին մատչելի լինի, այլ և դեղափաճառներին: Այդ նպատակին մտադիր են հասնել խնդրամատոյց լինելով ժողովրդական լուսաւորութեան նախարարին, որի իրաւասութեան ներքոյ է գտնվում է բժշկականութիւնը: Սակայն Կօխի մասին խօսուածներից երևում է, որ Կօխը մտադիր է իւր հնարած դեղի պատրաստութեան իրաւունքը յանձնել տէրութեանը, մինչդեռ դեղափաճառները, առանց հիւանդներին մի առանձին օգուտ տալու, կարող են նոր դեղը թանգացնել:

Երևանից պ. Սիրական Տէր-Մարտիրոսեանցը ուղարկել է մեզ մի յաշտարարութիւն, որից երևում է, որ չիշեալ պարոնը Երևանում բաց է արել լրագրական մի գործակալութիւն, որ-



ԱՅՆ ՍԵՆԵԱԿԸ, ՈՒՐ ԴՆՈՒՆԵԼ Է ԶԵՔՍՊԻՐԸ:

ւանդին նայում է առանձին բժիշկ: Չատ ստեպ գնում են հիւանդի երակը, ջերմաչափ են դնում և այլն և այլն...

— Բերլինի պալատում յաշտարարվել է, թէ պրօֆեսսօր Կօխի կարգապրութեանն է յանձնուելու մի կարեւոր գումար և թէ միջոցներ են ձեռնարկվել, որ հոչակաւոր գիտնականի գտած միջոցը բարակացաւի դէմ մատչելի լինի և չբաւորներին: Մի մարդ արդէն նուիրել է մէկ միլիօն մարկ (մօտ 410,000 ռ.) չբաւորներին թոքախտից բժշկելու համար:

— «Մոսկ. Վեդօմօստի» լրագրի Բերլինի թղթակիցը հաղորդում է, որ բժշկ. Կօխին ներկայացել է դրամատէրների մի խումբ, առաջարկելով, որ նա ծախի իւր գիւտը: Դրամատէրները խոստանում են մի բուժարան բանալ, որի պատերից դուրս չի գալ բուժման

տեղ ընդունվում են բոլոր հաշ և ուսն պարբերական հրատարակութիւնները համար բաժանորդներ խմբագրական գներով:

Նոյն դորձակալութեան մէջ ընդունվում են և՛ գրքերի ու լրագրների վերաբերեալ ամեն տեսակ պատուէրներ:

* *

ՍՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՈՐ ԴՐՔԵՐԸ.

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔԵՐԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ ԼԵՂՈՒԻ հանդերձ շարագրութեամբ, ընթերցողաճովք և խօսակցութեամբ ըստ Էմիլ Օթթոյի, աշխատանքից Հ. Պօլս Զաքարեան և Մխիթարեան ուխտէն: Մասն առաջին, բառագիրութիւն 1890 թ.: Գինն է 3 փանկ:

ՈՒՍՈՒՄՆԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԼԵՂԱՆՅՈՑ ԴՍԵՍՍՏԱՆԸԳՐՈՅՆ, թարգմանեց Հ. Գրիգորիս վարդապետ Գալէմբերեան, Մխիթարեան ուխտէն, 1890 թ.: Գինն է 1 փր. 25 սանթիմ:

ԱՐԳԱՆԵՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐՆՈՒՆԵՆ ԶԱՐՄԻՆ ՏԻՂԵԱՆՅ, գրեց Հ. Գաբրիէլ Մէնէվիլեան, կրօնաւոր Մխիթ. ուխտի, 1890 թ.: Գինն է 1 փր. 25 սանթիմ:

Այս երեք գրքերն էլ տպուած են Վիեննայի Մխիթարեան տպարանում բաւականին շքեղ և մարուք:

ԲԱՆԵՍԵՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, Յովհաննէս Թումանեանցի, Մոսկուա, տպարան Մ. Բարխուդարեանի, Գինն է 35 կ:

ՍԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

«ԾԱՂԱՆԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀՆԱՐՈՂ ԴՕԿՏՈՐ Ջ Է Ն Ե Ր»

Թարգմ. Տիգրան Մարգարիտի. Մոսկուա. 1890 թ. տպ. Մ. Բարխուդարեանի:

Հանրօգուտ գիւտերի նշանակութիւնը ժողովրդին պարզելու, միևնույն ժամանակ, պատանեկական հասակին հետաքրքրական և գափառարարիչ նիւթ տալու համար յարմարագոյն միջոցներից մէկն է՝ այդ գիւտերի հեղինակները կեանքը ժողովրդին մատչելի և համառոտ կերպով նկարագրելը: Այս միջոցից սկսել է յաջող կերպով օգտուել յարգելի տիկին Մարգարիտը, ընծայելով հայ հասարակութեան առաջին իւր գրքոյկով «Տպագրութեան հանրօգի»:

Գիւտտեքերը կենսագրութիւնը», իսկ այժմ այս երկրորդ գրքոյկը, որ պարունակում է իւր մէջ Զէնների կեանքը և ծաղիկ պատուատի գիւտի մանրամասնութիւնները:

Այս քաղցր, երբ ամբողջ կրթութեամբ աշխարհը լարված ուշադրութիւնով և յոյսերով հետևում է հանձարեղ գերմանացի Ռ. Կօխի նոր գիւտի հետևանքներին թուքախտի նկատմամբ, շատ հետաքրքրական է կարգալ և իմանալ, թէ մի դար առաջ ինչպէս էր վերաբերվում մարդկութիւնը մի այլ համանման գիւտին ծաղիկ հիւանդութեան դէմ: Իրաւի, այժմ ճիշդ մի դար է անցած այն տարուց, երբ անգլիացի գիւղական բժիշկ Զէնները առաջին անգամ յայտնեց իւր ընկեր Գարգներին իւր երկարամեայ փորձերի զաղտնիքը, այն է թէ՛ կովա-ծաղիկ պատուատուով կարելի է մարդկանց մէջ ծաղիկ հիւանդութեան տարածումը արգելել:

Տիկ. Մարգարիտի թարգմանութեան լեզուն ուսուցիչ և կոկէ թէ՛ տեղ — տեղ թերութիւններից ազատ է:

Մի նկատողութիւն միայն վերնագրի առթիւ:

Ի՞նչ հարկ կայ, օրինակ՝ ծաղկահատութիւնը դորձ գնել, թարգմանելով ուսուցիչներից, — ինչպէս մեր Ռուսաստանի միւս հեղինակներն է լնոյն սխալը արած են — երբ ունենք «պատուատու» բառը:

Գրքոյկի նիւթը այնպիսով դասաւորված է, որ ամբողջը հետաքրքրութեամբ է կարդացվում: Ախո՞ս որ տիկ. թարգմանիչը չի լիշում գրքոյկի հեղինակի անունը, ինչպէս այդ նորան արդարացի նկատուած էր մի այլ գրախօսութիւնում (Մուրճի մէջ): Ի վերջոյ, ցանկանում ենք տիկ. Մարգարիտին՝ յարատեւութիւն իւր սկսած գեղեցիկ ձեռնարկութեան մէջ:

Գրքոյկը նուիրուած է բժշկապետ Բաբայեանին. տպագրութիւնը խնամքով է կատարուած, գինը համեմատաբար ատան է:

ՖԷԼԻԷՏՕՆ

ԴԻՅՈՒԹԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ՄՏՔԵՐ:

Ով օտար լեզուներ չգիտէ, նա իւր լեզուի մասին գաղափար չունի:

Իսկօք մարդը փոքր ճիմարութիւններ չէ անում:

Ամենից աւելի ստորուր նա է, ով իրան ապաս է համարում:

Սովորաբար մարդկանց աւելի վտանգաւոր են համարում քան թէ նոքա իսկապէս են: Յիմարները և խոհեմ մարդիկը հաւասարապէս անվտանգ են: Ամենից վտանգաւորները կիսաչիմարներն և կիսախոհեմներն են:

Յանելն այնքան դժուար չէ, որքան հնձելը:

Մարդու երէք չ'են խաբում, նա միշտ ինքն իրեն է խաբում:

Ամեն ոք լսում է միայն այն, ինչ որ ինքը հասկանում է:

Կան մարդիկ, որոնք գիտում են իրենց բարեկամների պակասութիւնները, դորանից բնաւ օգուտ չ'կայ: Նս միշտ հետևել եմ իմ հակառակորդների առավելութիւններին և միշտ օգուտ եմ քաղել այդ բանից:

Հասարակութիւնը կամենում է, որ նորա հետ վարուեն ինչպէս մի կնոջ հետ, որ նորան ասեն միայն այն, ինչ որ նա կամենում է լսել:

Մեծ սխալ է երբ մարդս երեւակայում է իւր մասին աւելի քան թէ պէտք է և գնահատում է իրեն պակաս քան թէ արժէ:

Քաղաքավարութեան և ոչ մի արտաքին նշան չ'կայ, որ խորին բարոյական հիմք չունենար: Իսկական կրթութիւնը պէտք է նշանի հետ միասին ներշնչէ և նորա հիմքը:

ԲՆԱԴԻՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Մեզանում բնական գիտութեանց ուսուցման նպատակի մասին աչքի են ընկնում երկու ծայրահեղ կարծիքներ. ոմանք կամենում են բոլորովին մերժել բնական գիտութեանց ուսուցումը կամ երկրորդական ու չնչին նշանակութիւն տալ դորան, ենթադրելով, որ դա կարող է վնասակար ազդեցութիւն ունենալ տանիկների հրէշաբանական դարգացման համար. իսկ ոմանք էլ չափազանցելով բնական գիտութեանց նշանակութիւնը, կրօնի ուսուցումն են աւելորդ համարում կամ իբրեւ արգելք ներկատում տանիկների ընդհանուր դարգացման համար: Հարկ չ'կայ ապացուցելու, որ այդ երկու կարծիքներն ևս սխալ են: Նոյն

խոյ տմենամեծ և ականաւոր բնագէտները յայտնել են, որ բնական—գիտութիւնները չեն հակառակում Աստուծոյ զաղափարին և որ բնագիտութեան ուսուցումը կարող է իբրև օժանդակ գիտութիւն ծառայել մարդու կրօնա-բարոյական զարգացմանը:

Մեր ունեցած դպրոցներում, որոնք մասնագիտական չեն, այլ միայն դաստիարակիչ ուսումնարաններ են, բնագիտութեան ուսուցումն ևս պէտք է ծառայէ սանիկներին կրօնա-բարոյական զարգացմանը. այդ նպատակին հասնելու համար բնական գիտութիւնները չ'պէտք է դաստիարակ իբրև *Բնագիտութիւն*, այլ պէտք է յարմարեցնուին սանիկներին մտաւոր շրջանի զարգացմանն ու դաստիարակութեան ընդհանուր նպատակին: Մեր դպրոցներում ցայժմ տիրում է այն *Բնագիտութիւն* կարգաւորութիւնը—սխտեմը,—որ իւրաքանչիւր առարկայ աւանդում է իբրև մի անկախ գիտութիւն, որ բոլորովին կապ չունի միւս առարկաների հետ: Այս սխտեմը միմիայն համալսարաններում և մասնագիտական ուսումնարաններում կարող է օգտակար լինել, իսկ ընդհանուր դաստիարակիչ նշանակութիւն ունեցող դպրոցների համար շատ և շատ վնասակար է այդ ուղղութիւնը. այդտեղ բոլոր առարկաները պէտք է մի միութիւն, ամբողջութիւն կազմեն և մի նպատակի ծառայեն:

Բնական գիտութեանց դաստաւութեան եղանակը — մեթոդն — ևս շատ անմիջիցս դրութեան մէջ է մեզանում և նոյնն է, ինչ որ էր քսան տարի առաջ, թէև այդ ժամանակամիջոցում թէ՛ այդ առարկաներն և թէ՛ դոցա ուսուցման եղանակը հսկայական քայլերով են առաջ գնացել Եւրոպայում: Բնագիտութեան ուսուցչները դասարանում հանգիստ նստած աշակերտներին բացատրում են զանազան արտետական կերպիւ շինած ծաղիկների ու բոյսերի յատկութիւնները, նոցա ամենափոքրիկ նշաններն, իսկ եթէ այդ աշակերտները գաշտ գործ գան, նոքա ուշադրութիւն էլ չեն դարձնիլ այդ ծաղիկների վրայ կամ թէ՛ եթէ դարձնեն էլ, չեն ճանաչիլ. այդպէս նաև կենդանեաց ու բնամարմինների վերաբերութեամբ: Բնական գիտութիւնները մեծ մասամբ պէտք է *Բնագիտութիւն* ծայրածայր ուսումնասիրուին և ոչ թէ՛ փոշոտ դասարաններում. եթէ այդ ձմեռը չէ կարելի, ամառը, դարձնեն ու աշնանը հօ կարելի է...:

Բնական գիտութեանց նպատակի և մեթոդի մասին մեզանում տիրող կարծիք-

ների վերաբերութեամբ բաւականաճառ ենք այս մի քանի խօսքով և քաղուածարար յառաջ բերում Պաուլ Աշերլի «Der Zweck des naturkundlichen Unterrichts in der Volksschule» յօդուածը: Պ. Աշերլի ձուէցարկայի Քար քաղաքի ուսուցչական դպրանոցի տեսուչն է և յայտնի է բնական գիտութեանց մեթոդին վերաբերեալ զանազան աշխատութիւններով: Սոյն յօդուածի մէջ *Բնագիտութիւն* անուան տակ հեղինակը հասկանում է բնական գիտութեանց բոլոր ճիւղերը միասին:

Այժմ ընդհանրապէս ընդունւում է այն հայեցակէտն, որ դաստիարակութեան նպատակը պէտք է լինի սանիկից մի քաջաշնչան *Բնագիտութիւն* պատրաստել. այս նպատակին հասնելու ամենազիջաւոր միջոցն է *Բնագիտութիւն*, որովհետև սա ուղղակի ներգործում է մտաւոր շրջանի կազմակերպութեան վրայ:

Մտաւոր շրջանը բազկացած է բազմութիւ տարրերից և համեմատ դորա ուսուցման առարկաներն ևս տարբեր են, սակայն կարելի է սոցա երկու զիջաւոր խմբի բաժանել. քաջաշնչան ուսուցումն և *Բնագիտութիւն* ուսուցումն: Սոքա երկուսն ևս պէտք է նպատուեն դաստիարակութեան նպատակին հասնելու և սխալ է այն տարածուած հայեցակէտը, թէ բնագիտութեան զարգացման պէտք է ծառայէ միայն բարոյագիտական ուսուցումն, իսկ մնացած առարկաները պէտք է իրանց յատուկ շաւղով ընթանան և իրանց յատուկ նպատակներին հետեւեն:

Դաստաւանութեան տարբեր առարկաները յարաբերում են ուսուցման այնպէս, ինչպէս մասերն ամբողջին, եթէ այդ ամբողջից պահանջուած է վերոյիշեալ նպատակն, ուրեմն և միևնոյնը պէտք է պահանջուի և այդ ամբողջութիւնը կազմող մասերից: Ուրեմն ուսուցման *Բնագիտութիւն* պէտք է ծառայէ քաջաշնչան *Բնագիտութիւն* զարգացման: Այդպիսով բնագիտութեան ուսուցման նպատակն ևս պէտք է լինի նոյնը, սակայն զիջաւոր խնդիրն այն է թէ ինչ կերպիւ կարող է բնագիտութեան ուսուցումը բնագիտութեան զարգացման նպատուել. ինչպէս պէտք է կարգաւորուի դաստաւանութիւնը, որ կողմը պէտք է թեքել կշռի թաթը, որպէս զի խնդիրը նպատակալարմար կերպիւ լուծուի: Այս հարցումներին կարելի է դիւրութեամբ պատասխանել, երբ մենք պարզաբանենք այն զիջաւոր կէտերն, որ պարունակուած են մի բարոյա-

կրօնական բնագիտութեան զաղափարի մէջ: *Բնագիտութիւն* ինքն իսկ ինքեան է հաճի հասարակութիւնը. բնագիտութիւն ունի այն անձն, որ կեանքի ամեն հանդամանքների մէջ իւր կամենալն ու գործելն ենթարկում է ձեռք բերած սկզբունքներին: Մարդ քաջաշնչան բնագիտութիւն ունի այն ժամանակ, երբ այդ սկզբունքները բոլորը միասին բարոյական են. բարոյական բնագիտութիւնը յամենայն դէպք հետեւում է բարոյական օրինաց պահանջին: Բարոյա-կրօնական բնագիտութեան հետեւում է այն համոզումն, որ Աստուած մեզ համար բարեւոյ իրագործումը կարելի է կացուցանում: Որովհետև վերջին համոզման յառաջացնելը զիջաւորապէս պատկանում է կրօնի ուսուցման — որին և ինչպէս որ յետոյ կը տեսնենք, նպատուած է բազմութիւ հանդամանքներում բնագիտութեան ուսուցումն — այդ պատճառաւ առ այժմ կարող ենք միայն քաջաշնչան բնագիտութիւնն առաւել մօտիկ գնել, որ և կարճ կերպիւ այսպէս կը բացատրենք. *Բնագիտութիւն*, *Բնագիտութիւն*, *Բնագիտութիւն*: Այսպիսի կամք ունենալու համար կարեւոր են երկու բան. առաջին՝ պարզ և իշտ գիտելիքներ, որքա *Բնագիտութիւն* գիտելիքն ու քաջաշնչան օրինաց արժանաւորութիւնն ընթանալու են կերպով ենթադրութիւն գոցա իրագործուելու կարելիութեան: Ինչ վերաբերում է առաջին կէտին՝ բարոյագիտական ուսուցման առարկաները պէտք է հոդան ձեռք բերել: Բարոյագիտական ուսուցումը պէտք է հիմնէ և ուժեղացնէ մի Աստուծոյ էութեան համոզումն, որ բարեւոյ յաղթութեան օգնութիւն է մատուցանում: Սակայն միայն այս բաւական չէ: Սանիկը պէտք է նոյնպէս *Բնագիտութիւն* և *Բնագիտութիւն* իրան շրջապատող կեանքի մէջ մտնէ. այլ կերպ ինչպէս կարող է նա ցոյց տալ իւր բարեացակամութիւնը դէպի մերձաւորները, իւր արդարագատութեան զաղափունքը, գարշանք դէպի վատը և այլն: Միայն ենթադրութիւններով կարելի չէ բարոյական կամքի վրայ հաստատուած մի որ և է գործողութիւն յառաջացնել. ենթադրութիւններով բաւականացող մարդիկ կարող են միայն *Բնագիտութիւն* ունենալ և ոչ հաստատուն կամք. դոքա երբեք չեն կարող ինքնուրոյն ծառայել ճշմարտին, բարեւոյն և զեղեցիկին: Մենք պէտք է սանիկին մի այնպիսի բան ուսուցանենք, որ ոչ միայն *Բնագիտութիւն* առաջացնէ նորա մէջ, այլ և հասարակութիւնը հաճի՝ բարոյականին ծառայելու. և այս մի բանն է՝ պարզ հայեացք, իւր նպատակներին իրագործման

կարելիութիւնն ըմբռնելու. այս կարող ենք սանիկի մէջ լառաջ բերել եթէ նորան ծանօթացնենք այն միջոցներէ, ուժերի և պայմաններէ հետ, որոնցից կախուած է իւր գործողութեան լաջողութիւնը: Այս պայմանները, միջոցներն և ուժերը, որոնք ծառայում են նպատակ-

պայմաններն են միջոցներն ու գործողութիւնները, ուստի և առանց բնութեան ճանաչողութեան կարելի չէ նպատակին հասնել, գործողութիւնը չի լաջողուիլ և մինպատակապարմար կամք չի կարող առաջանալ:

Դատարարակիչ գարոցի նպատակը չէ

միջոցներ գտնել իւր բարոյական նպատակներն իրագործելու համար....:

Բնագիտութեան ուսման գլխաւոր գործը պէտքէ լինի հիմնարարական ուսման, որպէս յարաբերութիւններ, որ առնեն բնական իշխանութիւնը և իշխանութիւնները մարդու հետ: Նա պէտքէ բացատրէ և ապացուցանէ,

պէտք է տանել հացագործի ու մսագործի, դարբնի և հիւսնի մօտ. նորան պէտք է ցոյց տալ երկրագործի աշխատանքը, թէ ինչպէս է նա հողը պարարտացնում, վարում, ցանում, քաղհանում և հնձում, թէ ինչպէս է նա ցորէնը աղում, հաց թխում և այլն: Պէտք է աշխատել նաև սանիկ-

հիմնական — պատմական աստիճաններին: Սարգկալին զարգացման գլխաւոր աստիճաններն արդէն վաղուց հետազոտուած և մշակուած են քաղաքակրթութեան պատմութեամբ. այդ աստիճաններն են որոտրական կեանքի շրջանը, հովուական կեանքը, երկրագործական և քաղաքացիական

պարզել այն հական լարաբերութիւններն, որոնցով բնութիւնը շփուած է մարդկային պահանջներէ հետ և հարցնել, թէ ինչպէս էին կերակրուած նախորդ սերունդները, ինչպէս էին իրանց կերակուրը ձեռք բերում, ինչպէս էին հասնում, բնակում, ինչ գործիքներ, կարասիք և գէնքեր էին



ՓՈՍՏԸ ՍՊԵՒՈՅՈՒՄ

(Պատկեր Պոլսի):

ների ձեռք բերելուն, գտանվում են բնական շրջանում: Մարդի իւր բարոյական նպատակները ձեռք բերելու միջոցները բնութիւնից է վերցնում: Բնագիտութեան ուսման ինքնին է որպէս ծանօթացնել սանիկին իւր հասնել և գործողութեան նպատակներին հասնելու միջոցներն և ուժերն հետ:

Նպատակների իրագործման բնական

իւր սանիկներից մասնագէտ մարդիկ և պաշտօնեաներ պատրաստել, այլ միայն հարկէ, Բարդաշան Բնագիտութեան, որ իւրեանց գործողութեան ժամանակ միշտ աչքի առաջ ունենան բարոյականութեան օրէնքները: Այս նպատակին կարելի է հասնել միայն այն ժամանակ, երբ սանիկին ցոյց տրուի, որ նա բնական ծոցում կարող է

թէ ինչպէս մարդս հետզհետէ օգտուել է բնութիւնից և վերջը տիրապետող հանգիստացել, թէ ինչպէս բնութեան այս կամ այն մասը դեռ ևս թշնամաբար է վերաբերում դէպի մարդը և թէ ինչ միջոցներով կարելի է դորան ևս լաղթահարել կամ անվնաս դարձնել: Սորա համար սանիկին

ների հետ դպրոցական ճանապարհորդութիւն անել և գործարաններ ու հանքեր դիտել:

Բնագիտութեան ուսուցումն իւր նպատակին աւելի դիւրութեամբ կը հասնէ, եթէ ըստ Բարդաշան Բնագիտութեան դաստուրութեան ժամանակ հետեւենք հաշ-

ընկերութեան շրջանն ու արհեստի և վաճառականութեան: Ահա այս աստիճանները պէտք է պարզել սանիկի համար և ուսուցանել, թէ ինչպէս է մարդս զարգացման այս աստիճաններից իւրաքանչիւրի վրայ բնութիւնից օգտուել իւր գործութեան նիւթական հիմքը ըստ կարելոյն բարեւոք դրութեան մէջ դնելու: Պէտք է

Սա մտքի իրագործելը միշտ պէտք է

գործ դնում. թէ ինչպէս նոքա կենդանիներին իշխեցին, երկիրը մշակեցին և ստորերկրեայ գանձերը լերեւան բերին: Իւրաքանչիւր անհատ աւելի կարճ ճանապարհով նոյն ընթացքն է ունենում, ինչ ընթացքով որ դնացել է մարդկութիւնն իւր զարգացման ժամանակ:

Այս մտքի իրագործելը միշտ պէտք է

ընկերութեան շրջանն ու արհեստի և վաճառականութեան: Ահա այս աստիճանները պէտք է պարզել սանիկի համար և ուսուցանել, թէ ինչպէս է մարդս զարգացման այս աստիճաններից իւրաքանչիւրի վրայ բնութիւնից օգտուել իւր գործութեան նիւթական հիմքը ըստ կարելոյն բարեւոք դրութեան մէջ դնելու: Պէտք է

Սա մտքի իրագործելը միշտ պէտք է

ընդունուի, որին պէտք է շրջապատեն բոլոր մնացեալներն և որից պէտք է ամենայն կողմեր տարածուին կապակցող թելեր, որպէս զի մտաւոր-շրջանի տարբեր մասերն անդադար միանան»։ (Յիլլէր. Grunlegung, I. Aufl. s. 427)։

Լ Օ Ր Դ։

(Կը շարունակուի)

ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

I

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԵՐՈՒԹԵԱՆ

Յարգոյ խմբագիր.

«Արձագանք»-ի 32 համարում երևեցաւ մի նամակ Թառթաւ կայարանից 22 Հոկտեմբերի 1890 թ. գրուած Ն. Գ. Ղ. Ք... եանց ստորագրութեամբ, որի մէջ նամակագիրը նկարագրելով Ղարաբաղու թեմի վանքապատկան կալուածոց կառավարիչ Աւետիս-բէկ Խուբաբեանցի գործողութեան կերպը, ի միջի այլոց արձակվում է ինձ վրայ հետեւեալ տողերով. «Մի ալ առակ լուարուք. դեռ Ա. Խ., որ հին գրասենեակներում ծառայած մի ոմն Սուբէլ-բէկ Տէր Յակովբեանցի իւր հաւատարմատարն է ընտրել, որ վանքապատկան կալուածները դատաստանատներումը պաշտպանի, իսկ նա փոփոխանակ վանքին դարձնելու, իւր բարեկամներին ազգականներին է դարձնում վանքապատկան կալուածները»։

Այդ խօսքերով նամակագիրը դիպչում է իմ պատուին, որի դէմ ինձ արդարացնելու համար չաչտնում եմ հետեւեալը։

Յիշեալ Սուբէլ Տէր-Յակովբեանցը ես եմ։ Ես ծառայած եմ ոչ թէ միայն հին գրասենեակներում՝ ալ և նոր դատաստանատներում և լաւ ծանօթ եմ պետական հին և նոր օրէնքներին։

Իմ ծառայութիւնս թողած եմ 1879 թուի վերջերումը։ Մեծ մասամբ ես իմ ծառայութիւնս անցրած եմ դատաստանական մասումը և միշտ պաշտօնական աստիճանաւոր եղած եմ։ Անարատ ծառայութեանս համար արժանացած մ շքանշանների և ստանում եմ Արքունական գանձարանից թոշակ (пенсия)։ 1879 թուին ինքնակամ թողնելով իմ ծառայութիւնս, իսկոյն ստացել եմ Եկեղեցատապօլու նահանգական դատարանից մասնաւոր հաւատարմատարի իրաւունք և իւրաքանչիւր տարում նորոգում եմ իմ վկայագիրս։ Սորանով ցանկանում եմ հաստատել, պ. խմբագիր, թէ ես իմ ծառայութիւնս տարել եմ մաքուր և անկեղծ։ Ղա-

րաբաղու հայոց Կոնսիստորիայի հրաւիրանօք 1884 թուից մինչև այսօր վարում եմ այնտեղ թարգմանչի պաշտօն, կատարելով Ռուսաց լեզուի բոլոր գրադրութիւնները. ի հարկէ և ստանում եմ Կոնսիստորիայից ըստ չափու աշխատանացս ռոճիկ։ Երբեմն երբեմն Կոնսիստորիայի յանձնարարութեամբն ես պաշտպանում եմ դատաստանատներումն վանքապատկան կալուածոց վերաբերեալ դորձեր։ Կոնսիստորիան կը վկայէ, թէ ես իմ պարտաւորութիւնները որքան ճշմարտութեամբ և արդարութեամբ եմ կատարում։ Դեռ մինչև այսօր ոչ մի գործ վանքապատկան կալուածոց վերաբերեալ դատաստանատներում չեմ կորուսած, Աւետի բէկ Խուբաբեանցը ոչ երբէք ինձ հաւատարմատար չէ ընտրել և նորա յանձնարարութեամբ ոչ մի գործ չեմ պաշտպանած։ Այն մի դատարանում իմ բարեկամներին և ազգականներին ոչ մէկի օգտին ոչ թէ որ և իցէ գործի համար վանքապատկան կալուածոց վերաբերեալ ոչինչ վճիռ չի կայացած, ալ թէ երբէք գործ էլ չի եղած և այժմ ևս չկայ։

Աւետիս պ. Ն. Գ. Ղ. Ք...եանցի բոլոր ասածները, ինչ կը վերաբերի ինձ, պարզ սուտ են և զրպարտութիւն։ Ի հարկ է, արդարութիւնը այս մասին կը հաստատում և դատաստանով, որին ես, ի պաշտօնէ ստիպուած, պէտք է դիմեմ ինձ արդարացնելու համար։ Իսկ ընթերցող հասարակութեան տարակուսանքը փարատելու համար, պ. խմբագիր, խնդրում եմ սոցն այս հերքումը անփոփոխ սպագրութեան շնորհել բարեհաճէք ձեր պատուական լրագրի մէջ։

Հնդունեցէք և ալն...

ՄԻՔԵՆՅԷԼ ՏԵՐ-ՅԱԿՈՎԵԱՆՅ.

16 Նոյեմբերի, 1890 ամի
Ի ք. Չուշի։

II

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԵՐՈՒԹԵԱՆ

Յարգոյ խմբագիր.

«Արձագանք» 34 համարում տպուած ընկերութեանս վարչութեան վերաբերմամբ նկատողութեան առթիւ պարտք եմ համարում չաչտնել, որ փոստատանը պաշտօնապէս չաչտնի է վարչութեանս պ. նախագահի հասցէն, որին և հասցնում են ընկերութեանս վերաբերեալ բոլոր թղթակցութիւնները։

Հրատարակչական ընկերութեան

Վարչութեան ատենադպիր՝

Գլխ. Կար. Ալեքեանց

20 Նոյեմբեր 1890
Թիֆլիզ։

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պարսկական «Association polytechnique militaire» ընկերութեան մէջ դ. օր. Զաստաչնը այս առիթով մի հետաքրքրական զեկուցում կարդաց, որից երևում է, որ Խրիմի պատերազմի ժամանակ (1854—1856), որի ճակատամարտերին մասնակցում էին 428,000 մարդ, միջին թուով 1 սպանուած էր լինում 33 պատերազմողներից և մի վիրաւորեալ 7 մարդուց։ 1859 թուի Խուսիսիական պատերազմի միջոցին (բոլոր մարտնչողներին թիւը 405,000 մարդ էր) 1 սպանուած 45 մարդու վրայ և մի վիրաւորեալ 7-ի վրայ։ 1870-ի ֆրանս-պրուսական պատերազմի ժամանակ (815,000 մարտնչող) — 1 սպանուած 47 մարդու վրայ և մի վիրաւորեալ 7-ի վրայ։ վերջապէս անցեալ ռուս-տաճկական պատերազմի ժամանակ (592,000 մարտնչող) 1 սպանուած 49 մարդու վրայ և 1 վիրաւորեալ 7-ի վրայ։ Այս թուանշաններից զեկուցանողը եզրակացնում է, որ 1) ժամանակակից պատերազմներում ամեն զինուոր 7-ից 1 հաւանականութիւն ունի վիրաւորեալ և 49-ից (մօտաւորապէս) 1—սպանուած լինելու, 2) Ամէն մի հրամանատար հաշուելով պատերազմի դաշտում հակառակորդի թողած սպանուածների թիւը, կարող է բաւականին ճիշդ կերպիւ դատել թէ հակառակորդը քանի մարդ է կորցրել, աչքի առաջ ունենալով որ ամէն մի սպանուածի վրայ 7-ը վիրաւորեալ է զալիս։

Բժշկ. Կար. Կար. Կար.

Մի ֆրանսիացի բժիշկ, որ պարապում է բժշկականութեան պատմութիւնով, այս օրերս տպել է մի հետաքրքրական զեկուցումն 1777 թուականին թուրքախոս բուժելու համար Մարատի արած մի փորձի մասին։ Այդ ժամանակ Մարատը Փարիզում մօղային բժիշկ էր և արիստօքրատիական շրջանում ունէր հիւանդների մեծ քանակութիւն։ Մի անգամ մարքիզուհի Լօբեսպիներ վտանգաւոր հիւանդանում է։ Բժիշկները չաչտնում են, թէ նա մի օր էլ չի ապրիլ։ Մարքիզուհին հրաւիրում է Մարատին։ Վերջինս, որոշելով, թէ հիւանդը թուրքախոս ունէ, սկսում է նորան բժշկել իւր հնարած միջոցներով։ Եւ նա չաչտնում է մարքիզուհուն բժշկել։ Այս չաչտը բժշկութիւնը ահադին աղմուկ է հանում ամբողջ Փրանսիայում, մանաւանդ Մարատը ինքն արդէն հոգած է լինում լրագիրների միջոցով իրան հաչակել։ Առանձին եռանդով հաչակում է այդ դէպքը «Gazett

de Santé» լրագիրը: Նորա ասելով, Մարտի միջոցները գործադրելուց չետոյ, մարքիզուհին հանգստանում է և առողջ է զգում իրան. նորա մարմնի կշիռը աւելանում է և դէմքը միանգամայն առողջ է ցոյց տալիս: Հասարակականութեան ստիպմամբ՝ Մարտի հրատարակում է իւր գիւտը: Այս գիւտը բաղկացած է լինում նուշի կաթից և սելիտրի աղից: Բացի դորանից, Մարտի հիւանդին տալիս է և իւր պատրաստած հանքային ջուրը: Սորա բաղադրութեան գաղտնիքը նա չէ յայտնում:

Հասարակականութեան լարված հետաքրքրութիւն ճշման ներքոյ ակադեմիան այս ջուրը ենթարկում է քիմիական վերլուծութեան և երևում է, որ նորա բաղադրութեան գլխաւոր մասը ծծմբային թթուանի աղ է: Թոքայտ ունեցողները սկսում են Մարտի ընդունարանը պաշարել: Սկսվում է միևնոյն տեսակ ուխտագնացութիւն դէպի Փարիզ, ինչպէս այժմ Բերլին: Այցելութեան համար հիւանդները Մարտին վճարում են 36 ական լիւր ոսկի: Սակայն Մարտը երկար ժամանակ չէ օգտվում իւր բժշկական պրակտիկայով: Նա շուտով թողնում է բժշկականութիւնը և սկսում է պարապել փիլիզիկայով, ասելով, թէ բժշկների դասակարգը Փարիզում ուրիշ ոչինչ է, թէ ոչ «շարլատան» ներքի մի ժողով, որին պատկանելը նա իւր արժանաւորութիւնից ստոր է համարում»:

Վերջինս (Աւստրալիա), բանտում մեռել է 101 տարեկան մի յանցաւոր: 1829 թ. նա դատաւարտուած է եղել չաւիտենական բանդարկութեան, ուրեմն նա բանդում նստել է 71 տարի:

ԲՈՎԱՆԻԿԱՆԻԹԻԻՆ

Հասարակական գործիչի ակնուրթիւնը: ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—

Այսպիսով քաղաքից: Օր. Գէնջեանի կօնցերտը: Հայ ներկայացում: Իրաւասունների ընտրութիւններ: Հրատարակչական ընկ. ընդհանուր ժողով: Ջուշիկից: Բերլին ուղարկուող բժիշկներ: Մի նոր հրովարտակ: Մի նոր կարգադրութիւն: Բարօն Գիրշի ձեռնարկութիւնը: Նամակ Գորիկից: Դարձեալ պրօֆ. Կօխի գիւտի մասին: Լրագրական գործակալութիւն: Նոր գրքեր:

ՄԱՏԵՆԱՆՍՈՍՈՒԹԻՒՆ.—

«Ծաղկահատութեան հնարող դօքտօր Ջէններ»:

Ֆիլիսթօն.—

Գեթեի մի քանի մտքեր: Բնագիտութեան ուսուցման մասին:

ԸՆԴԻՄԱՆՍՈՒԹԻՒՆ.—

Նամակներ Խմբագրութեան:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ.—

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Խմբագիր-հրատարակիչ

ԱՐԶԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ

ՍՏՈՅՎԵԼ ԵՆ ԵՎ ՎՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ, Ի ՄԻՋԻ ԱՅԼՈՅ, ՀԵՏԵԻՆԵԼ ՆՈՐ ԳՐԳԵՐԸ.

- ԶՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ—Վէպ, Ջիրվանգագէի. Գ. 1 ր. ճ. Տ.—1. 25 կ.
ԱԼԵՋԱՆԿՆԵՐ, ողբերգութիւն Ջիրլերի. Թարգ Փ. Վարդանեանի, Գ.—50 կ., ճ. Տ.—65 կ.
ԲԱՆԱՍՏԵՂ ԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Յովհաննէս Թումանեանի. Գ. 35 կ., ճ. Տ.—45 կ.
ԲՂԴԻ—Վէպ, Պ. Պառչեանի, Գ. 1 ր. 20 կ., ճ. Տ.—1 ր. 45 կ.
ԳԱՆԻԳ ԲԵԿ—պատմական վէպ, Բաֆիի. Գ. 3 ր.—, ճ. Տ. 3. 40 կ.
ԻՆՔԵՍԿԻՆՈՒԹԻՒՆ, Ս. Սմայլսի, Թարգ Փ. Վարդանեանի, Գ. 1. 50 կ., ճ. Տ.—1. 80 կ.
ԺԱՄԱՆԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՅՈՅ, Յովհաննէս Դարբելի, Գ.—
ԽԵՆԹԸ—արկածներ վերջին Ռուս—թուրքական պատերազմից եւ ՋԱՂԱԼԵԳԻՒՆ—մի պատկեր նրա արշաւանքից, Բաֆիի. Գ. 2 ր. 50 կ., ճ. Տ.—2 ր. 90 կ.
ՀԱՅ ԿԻՆԸ ԵՎ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆԸ, Բաֆիի. Գ. 1. 50 կ., ճ. Տ.—1 ր. 75 կ.
ՀԱՅ—ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԵԱՌՆԵՐ, 6—դ գիրք, Տ. Նաւասարդեանի. Գ. 50 կ. ճ. Տ. 60 կ.
ԿԱՅԾԵՐԻ ՎԵՐՋԸ, Բաֆիի. Գ.—50 կ., ճ. Տ.—60 կ.
ՈՒՂԵՅՈՅՑ ԳՈՐԾԱՆԱԿԱՆ ԶԵՐԱՄԱՊԱՆՈՒԹԵԱՆ, Կ. Ս. Ջահնգարեանի, Գ.—40 կ., ճ. Տ.—50 կ.
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ սկզբից մինչեւ մեր օրերը, Ս. Պալասանեանի. Գ.—1 ր. 50 կ., ճ. Տ.—1 ր. 85 կ.
ՍԻՐՏ—ԱՋԱԿԵՐՏԻ ՅԻՋԱՏԱԿԱՐԱՆԸ, Էդմոնդօ դէ Մոնթի, Թարգ Փ. Վարդանեանի. Գ.—1 ր.—ճ. Տ.—1 ր. 20 կ.
ԱՅՑ ԹԻՒՐԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ, Լ. Սարգսեանի. Գ.—60 կ., ճ. Տ.—80 կ.

Նոյն տեղը ընդունում է բոլոր պարբերական հրատարակութեան 1891 թուականի բաժանորդագրութիւնը խմբագրական գներով:

Տպագրութեան համար բոլորովին պատրաստ են և առաջիկայ 1891 թուին լոյս կը տեսնեն իմ թարգմանած հետեւեալ 5 գրքերը.

- 1) «Փարսիական շաքիլ», պատմական վէպ Գ. Էֆէնի (պատկերազարդ):
- 2) «Իշխանի ու շահի», պատմական վէպ Մուշէ Տէշի (պատկերազարդ):
- 3) «Արեւիկայի փոքր», հեղ. Լեւոն Ֆլէյսի. (պատկերազարդ):
- 4) Անգլիական «Ինչ էր պարսիկ Լաւինը» (25 մանկական վէպիկ):
- 5) «Օքէլէյի փոքր ու գործերը»:

Թիֆլիզում բաժանորդագրութիւնը ընդունվում է «Կենտրոնական» գրադաճառանոցում և թարգմանչի մօտ՝ Ներսիսեան գպրոցում: Բաժանորդագրեն է 3 ռուբլի: Տպագրութիւնից յետոյ 4 ռուբլի:

Ընթերցող Հայ հասարակութեան ձեռնուրթեամբ վերջին 10 տարուան ընթացքում հրատարակուել են և ուղարկուել բաժանորդներին թարգմանչի աշխատութիւնները: 1) «Մարտի, Քիլիկիան և Բարդիսի քաղաքները», պրօֆէսօր Գ. Ս. Բէլիի, 2) «Մարտիի դաստիարակութիւնը» Ժ. Բամբասանի: 3) «Կնոջ փոքր ու դաստիարակութիւնը», Լաւրա Բիւնիշի: 4) «Բնականութիւնը և փոքր ու գործերը», պրօֆէսօր Ա. Գաբրիէլի և այլն:

ԳՐԻԳՈՐ ԶԱԿԵՈՒԴԱՂԵԱՆՑ.

Կենտրոնական գրադաճառանոցում վաճառում են պ. Ջիրվանգագէի հետեւեալ վէպերը և վէպիկները

- Բ. Կ.
- 1) «ԳՐՈՒԹԱԿԱՆ ՅԻՋԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ ԵՎ ՀԻՐԵՋ ՆԱԽԾԱԳՐՈՒՄԵՐԱՆՈՒՄ»
Գիրն է — 50
ճանապարհի ծախսով — 65
 - 2) «ԻՆԱՍՏԱՐ ԵՎ ՆՈՐԵՐԻՑ ՄԷԿԸ», Գիրն է. — 50
ճանապարհի ծախսով — 65
 - 3) «ՆԱՄՈՒՍ», Գիրն է. 1 —
ճանապարհի ծախսով 1 25
 - 4) «ՄԱՐՏԻՆ», Գիրն է. — 75
ճանապարհի ծախսով 1 —
 - 5) «ԶՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ», Գիրն է 1 —
ճանապարհի ծախսով 1 25

Կարելի է ուղղակի դիմել և հեղինակին՝
Тифлисъ—Шурванзадэ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ
ԲԱՆԱՍՏԵՂ ԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
ԳԻՆԸ 35 ԿՈՊԵԿ
Ճանապարհաճախով 45 կոպէկ. գրմել կենտրոնական գրադաճառանոցին կամ հեղինակին—Тифлисъ, Норашенская ул, д. бывш. Пугинова.

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

ВЪ 1891 году

(ВОСЬМОЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ)

будетъ выходить въ Тифлисѣ, какъ и въ прошлые годы, ежедневно, по программѣ газеты литературной, общественной и политической.

Съ 12-го ноября 1887 г. „Новое Обозрѣніе“ выходитъ двумя изданіями, изъ которыхъ первое, вечернее, предназначено для восточнаго Закавказія и сдается на вечерній поѣздъ желѣзной дороги, а второе, утреннее—для гор. Тифлиса, западнаго Закавказья и Россіи.

Условія подписки, съ пересылкою и доставкою: на годъ 10 р., на полгода—6 р., на три мѣсяца—3 р. 50 к., на одинъ мѣсяць—р. 50 к., За границу: на годъ—17 р., на полгода—9 р., на три мѣсяца—5 р. (Подписка принимается не иначе, какъ считая съ 1-го числа любого мѣсяца.

Для городскихъ подписчиковъ, какъ городскихъ, такъ и иногородныхъ, обращающихся непосредственно въ контору редакціи, ДОПУСКАЕТСЯ РАЗСРОЧКА, на слѣдующихъ условіяхъ: при подпискѣ вносится—3 р., къ 1-му марта—2 р., къ 1-му мая—3 р. и къ 1-му сентября 2 р.

За объявленія изъ губерній и областей кавказскаго края взимается по 8 в. за строку петита на 4-й страницѣ и по 15 в. за такую-же строку на 1-й стр. За всѣ остальные объявленія—по 10 в. за стр. петита на 4 стр. и по 15 в. за такую-же строку на 1 стр.

Объявленія изъ вѣдъ кавказскихъ городовъ принимаются исключительно въ „Центральной конторѣ объявленій“, бывш. Л. Метцль, въ Москвѣ, на Мясницкой улицѣ, въ д. Спиридонова.

Подписка и объявленія принимаются:

а) Въ Тифлисѣ: въ конторѣ газеты, Головинскій проспектъ, домъ Читахова, № 12.

б) Въ отдѣленіяхъ конторы:

1) Въ Баку—при аптекарскомъ магазинѣ И. Г. Чубинова, на Михайловскомъ улицѣ, домъ Мирза-Авакова и Карабегова.

2) Въ Кутаисѣ—при книжномъ магазинѣ братьевъ Чиладзе, противъ бульвара, въ домѣ Г. Андроникова.

3) Въ Батумѣ—при конторѣ М. С. Бетанова, Набережная, домъ Ферадь-Бега.

в) У агентствъ конторы:

1) Въ г. Шумѣ—С. О. Анањева, на площади Топхачъ.

2) Въ г. Гори—Ир. И. Рамшвили.

3) Въ Елизаветполѣ—Г. А. Альтгаузена, при торговлѣ аптекарскими товарами.

Въ отдѣленіяхъ и у агентствъ подписка и объявленія принимаются по редакціоннымъ цѣнамъ, безъ всякой надбавки. Розничная продажа тоже производится безъ увеличенія платы, по 5 коп. на номеръ.

Иногородные адресуютъ свои требованія: Въ Тифлисѣ, въ редакцію „Новаго Обозрѣнія“.

Редакторъ М. А. Успенскій.
Издательница С. А. Николадзе.

ՀԱՆԴԵՍ

ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ԻՎ ԴԻՐՔԸ

Լոյս կը տեսնէ առաջիկայ Գեղտեմերի վերջերին: Բաժանորդադրութիւնը շարունակուած է. III և IV զրքերի բաժանորդագրին է 3 ր. իսկ իւրաքանչիւրը առանձին 2 ր.:

Յանկացողները դիմում են Հետեւեալ Հասցեով. Москва, Газетный пер, д. Лянозова, Типографія М. Бархударяны.

Հրատարակիչ Մ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆ

Վեներոնական գրականաւոնոցի Հրատարակութեամբ լոյս տեսան Հետեւեալ գաւազրքերը.

„Начальная книжка для обученія русскому языку годъ 1, 2, 3“ издание 2-е сост. Н. Я. Теръ-Акоповъ գինն է 45 կոպ.:

Այս երկրորդ ապագրութիւնը Սուրբ Էջմիածնի մասնաժողովը քննեց և առաջարկեց ընդունել Հայոց ծխական ուսումնարաններում որպէս յարմարագոյն դասագիրք Ռուսաց լեզուի I, II և III-դ տարուայ Համար:

„Учебникъ русскаго языка для Армянскихъ училищъ годъ 4 и 5“ издание 8-е сост. Н. Я. Теръ-Акоповъ գինն է 50 կոպ.

„Русское Слово, руководство для Армянскихъ училищъ годъ 1 и 2“ издание 9-е сост. К. Теръ-Давтянцъ, գինն է 60 կոպ.

Վերջիշեալ զրքերը Հաւանած և առաջարկուած են Լուսուորութեան նախարարութիւնից և Սուրբ Էջմիածնի մասնաժողովից որպէս դասագիրք Հայոց ծխական ուսումնարանների Համար: Նոյն գրականաւոնոցի Հրատարակութեամբ լոյս տեսան և Հետեւեալ զրքերը:

„Русские писатели въ выборѣ и обработкѣ для школъ т. II сост. В. А. Мартиновскій издание 2-е цѣна 1 р. 25 к.
„Собрание примѣровъ для письменнаго исчисленія вып. I вычисленіе надъ числами отъ 1 до 100 сост. С. Н. Захаровъ. издание 9-е цѣна 20 коп.

Վաճառվում է «Վեներոնական Գրականաւոնոցում» և Հեղինակի մօտ՝

ԶՈՒԱՐՃԱԿԻ ԺԱՄԵՐ

Վերնագրով մանկական գրքովը



ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Հանելուկների, բառախաղերի, խնդիրների, խաղերի, բերուսների, կատակների, ֆոկլորների և այլն. ընծայ մանուկներին.

Նոյնպէս նոցա բացատրութիւնները «ԲԱՆԱԿԻ» վերնագրով առանձին բրօշուրով.

Աշխատատարութիւն

ԱԿՍՍ ՍԱԴԴԱՐԵԱՆԻ

ԴԻՆԵ Ե ԵՐԿՈՒ ԴՐՔԻՆ ՄԻՍՍԻՆ 50 ԿՈՊԵԿ:

ԱԼԲՕՄ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՇԱՆԱԳՐԵՐԻ

ՀԱՐԹԱԿԱՐ ՏԱՌԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՅՕՐԻՆԵՅ ԳՐ. ՏԱՏԻՉՎԻԼԻ

Այս ալբոմը Կովկասեան ցուցահանդիսում արժանացել է մեծադիր Ար-
ծաթեայ մեդալի:
Վաճառվում է կենտրոնական գրավաճառանոցում:
Գինն է 75 կոպեկ:

5—5

ՊԱՀԵՍՏ

Գ. Աղեյխանյանի եւ Ընկ.

ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ

Երևանեան Հրապարակի և Միջի փողոցի անկիւն, նախկին տուն գեներալ
Տէր—Ասատուրովի:
ՊԱՏՐԱՍՏԻ ԿՈՂԻԿՆԵՐ տղամարդկանց և կանանց ամենանոր տարազով.
մանրածախսը կատարվում է գործարանի գներով:
ԿԱԶՈՒԵՂԷՆ ԱՊՐԱՆՔ. սպիտակ և սև իւֆտ, ամէն տեսակ ձիակաշի,
ապօլկա, սաֆեան, շաղրէն, իւֆտի վիտեաթկաներ, պօլուվալ, պաղօշվա,
թամքի և սիրօմեատնի կաշիք:
ԹԱՂԻՔԻ ԳՈՐԾՈՒՄՆԵՐ. ամեն տեսակ թաղիք և լեզգու եափնջիներ:
Դիւաւոր գրասենեակը գտնվում է կաշուէ գործարանի շինութեան մէջ.
Թիֆլիս, Երևանի շօւէ, սեփական տուն: (9—9)

ԹՂԹԻ



ՊԱՀԵՍՏ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ ԴԻՏԻՍԿՈՎՍԿՈՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ

Ունի փոստի, գրելու, զրքերի, լրագիրների, ծխախոտի գոյնաւոր, կազմի և
ուրիշ տեսակ թղթեր. ծախվում են գործարանի գներով. կան նոյնպէս և մեծ
քանակութեամբ գրելու պարագաներ:

ԹԻՖԼԻՍ. Դժօրցովայա փողոց. Թիֆլիսի Ազնուականների կալուածական
բանկի տուն: (15—19)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՄԱԿԱՐ ՏԷՐ-ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ

ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԱԶԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- 1) Հայկական ղեղադրութեան օ-
րինակներ, երրորդ բարեփոխած տպա-
դրութիւն, գինն է 35 կ.
- 2) Յօանդակ կրթութիւններ Հայ-
կական ղեղադրութեան օրինակների. 3 կ.
- 3) Գեղադրութեան տետրակներ . 5 կ.

Գումարով գնողները զիջումն են ստանում

100— 500 օրինակին. . . 10%
550—1000 „ . . . 15%
1200— և աւելի . . . 25%

Ճանապարհածախքը գնողների վրայ է.

Գիմել Երևան՝ Հետեւալ Հասցէներով.

Учитель Макары Терз-Саркисянц.

կամ՝ Эмму Терз-Григоряниц.

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ

ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

ԾԱԽՈՒՄ ԵՆ Ի ՄԻՋԻ ԱՅԼՈՅ

Պ. ԳՐԻԳՈՐ ԽԱԼԱԹԵԱՆԻ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ԱԶԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՂԱԶԱՐ Փարպեցի և գործք նորին, պատ-
մական և զրաւան քննութիւն. Մոսկուա,
1883. գինն է 1 ռ. 50 կ., ճանապար-
հախքով 1 ռ. 80 կ.:

ОБЩІЙ очеркъ научныхъ армян-
скихъ сказокъ. Моск. 1885., գինն է
50 կ. ճանապարհածախքով 65 կ.:

Մովսէս Խորենացին և Հայոց հին վե-
պերը, քննութիւն Մ. Իմին. (Թարգ ուռ-
սերէնից) Թիֆլիս, 1886. գինն է 60 կ.
ճանապարհածախքով 75 կ.:

ԾՐԱԴԻՐ Հայ ազգագրութեան և ազ-
գային իրաւարանական սովորութիւնների,
Մոսկվա, 1887. գինն է 60 կ., ճանա-
պարհածախքով 75 կ.:

—ПРАЗДНОВАНИЕ 50 лѣтняго юби-
лея учено-педагогической дѣятель-
ности Н. О. Эмина (съ портретомъ
Эмина), գինն է 1 ռուբ., ճանապարհա-
ծախքով 1 ռուբ. 20 կ.:

ՄՈՎՍԷՍ Խորենացու Հայոց Պատմու-
թիւնը Խորէն Ժ. Վ. Ստեփանէի Թարգ-
մանութեամբ. քննադատութիւն, Ս. Պե-
տերը. 1890, գինն է 25 կ., ճանապար-
հածախքով 30 կ.:

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ր
Շ Ի Ր Վ Ա Ն Ջ Ա Դ Ե Ի
Զ Ո Ւ Ր Յ Ո Յ Ս Ե Ր
Վ Ե Գ Ը

Գ Ի Ն Ն Է Թ Ի Ֆ Լ Ի Ջ Ո Ւ Մ 1 Բ .

Ճանապարհի ծախքով 1 րուբլի 25 կոպեկ:

Վաճառվում է հեղինակի մոտ:

Тифлисъ, Ширванзаде.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА ЕЖЕДНЕВНУЮ ЛИТЕРАТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКУЮ ГАЗЕТУ

„КАВКАЗЪ“

Въ 1891 году газета „Кавказъ“ будетъ выходить подъ прежнею редакціею и по прежней программѣ, ежедневно, не исключая и понедѣльниковъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

СЪ ПЕРЕСЫЛКОЮ:

Съ доставкою въ Тифлисъ.	По Имперіи.	По почтовому союзу.
На годъ. . . . 11 р. 50 к.	На годъ. . . . 13 р. — к.	На годъ. . . . 18 р. 40 к.
„ 1/2 года. . . 6 „ — „	„ 1/2 года. . . 7 р. — „	„ 1/2 годъ. . . 10 „ — „
„ 3 мѣсяца 3 „ 50 „	„ 3 мѣсяца 4 „ — „	„ 3 мѣсяца. 6 „ — „
„ 1 мѣсяць 1 „ 50 „	„ 1 мѣсяць 1 „ 75 „	„ 1 мѣсяць. 2 „ — „

Подписка принимается исключительно въ конторѣ редакціи: Тифлисъ, до 1-го декабря—уголь Барятинской и Головинскаго, домъ Ротина, а съ 1-го декабря—въ новомъ помѣщеніи, Пушкинская улица, домъ А. Бабанасова.

Для иногородныхъ адресовать: Тифлисъ, въ редакцію газеты „Кавказъ“.

О Т Ъ К О Н Т О Р Ы .

Объявленія изъ Москвы, С.-Петербургa, Царства Польскаго, Остзейскаго края и изъ-за границы принимаются исключительно въ Центральной конторѣ объявленій, бывшей Л. Метцль, въ Москвѣ, Мясницкал, домъ Спиридонова.



ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ
ԲՕԶԱՐԶԵԱՆԻ



ԾԽԱԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԵՐԸ ԹԻՖԼԻՋՈՒՄ

Առաջարկում եմ պ. պ. ցանկացողներին ընտիր ծխախոտն և պապիրոսները իմ գործարանի, որ ունի Ֆաճիական և տեղական ընտիր և թարմ ծխախոտների պաշար: Պատուէրները կատարվում են գործածողների ճաշակի համեմատ և ճշտութեամբ: Իմ մագաղինումս կան ծխելու համար ամենալաւ գործիքներ և առարկաներ: Ստար քաղաքներից ստացուած պատուէրները կատարվում են անյապաղ:

Գործարանիս գլխաւոր մագաղինը գտնվում է Դվորցովայեա փողոցում Թիֆլիզի ազնուականների բանկի, նախկին Արծրունու, քարվանսարայում:

14—27.

ՄԵԼՈՒԻԻ ՏԱԿԻՅ ԼՈՅՍ ՏԵՍԵՐ
ՏՈՄԱՐ ԵՒ ՏՕՆԱՅՈՅՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Հայոց թեմական դպրոցների և Հայ եկեղեցւոյ պաշտօնեաների համար:

Աշխ. ԳԻՒՏ ՔԱՆ. ԱՂԱՆԵԱՆՑ.

Գինն է 50 կոպեկ:

ՐԱՖՖԻԻ
ԿԱՅԾԵՐԻ
Վ Ե Ր Զ Ը

Վաճառվում է հեղինակի այրիի մոտ, Тифлисъ Садовая ул. № 29. домъ Лисицева և Տէր-Սարգսեանի խանութում Дворцовая ул.

Լոյս տեսաւ ՐԱՖՖԻԻ ԴԱԽԻԹ ԲԵԿ 1, 2, 3 գ. և անտիպ ձեռագիր վերջաբանով, չորս մասերն էլ ամփոփուած մի գրքի մէջ. Գինն է 3 րուբլի:

Լոյս տեսաւ ՐԱՖՖԻԻ ԿԱՅԾԵՐԻ վերջը անտիպ ձեռագիր: Գինն է 50 կոպեկ:

Լոյս տեսաւ ՐԱՖՖԻԻ ԽԵՆԹԸ և ՋԱԼԱԼ-ԻԳԻԻՆ, երկուսն էլ ամփոփուած մի հատորի մէջ հանգուցեալ հեղինակի գեղեցկատիպ պատկերով:

Գինն է 2 րուբլի 50 կոպեկ:

Յանկացողները պէտք է զիմեն հետեւեալ հասցեով՝ Тифлисъ, Садовая улица, домъ док. Лисицева № 29. Аннѣ Меликъ-Акопянь (Раффи).

Րաֆֆիի միւս աշխատութիւնների համար էլ նոյն հասցէին պիտի դիմել, ճանապարհաւ ծախսը այրիի վրայ է:

(10—4)

Ձքեղ կերպիւ մետաքսով կարած մեծագիր պատկեր, որ ներկայացնում է Անի քաղաքը, ծախվում է ձեռնտու գնով՝ Ակիմովսկի փողոց, կաթողիկական եկեղեցւոց ոչ հեռու, տուն Իսարովի:

(3—3)